

РОЗДІЛ 6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ СТИМУЛЮВАННЯ

DEFINITION OF ENVIRONMENTAL ACTIVITY IN ACCOUNTING AND MECHANISMS FOR ITS STIMULATION

УДК 657.2.016

<https://doi.org/10.32843/bses.68-12>**Ганусич В.О.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Hanusych Veronika

State University "Uzhhorod National
University"

У статті розглянуто визначення екологічної діяльності в широкому та вузькому змісті. Визначено, що саме екологічно мотивовані дії дають змогу віднести ті чи інші господарські операції до екологічної діяльності. Екологічна діяльність господарських суб'єктів може відбуватися у двох вимірах, таких як: спеціальні дії, спрямовані на покращення екологічної ситуації, та екологізація різноманітних господарських процесів. Такий поділ дає змогу розробити окремі підходи до обліку відповідних процесів екологічної діяльності. Основною проблемою в екологічному обліку є оцінка природних ресурсів під час їх первинного освоєння, оскільки ми отримуємо їх від природи безкоштовно. Введення в облікову практику оцінки за відомою вартістю та екологічного капіталу дасть змогу частково розв'язати проблему фінансування відновлення природних ресурсів та підвищить ступінь відповідальності підприємств в екологічній сфері.

Ключові слова: екологічна діяльність, екологічний облік, оцінка природних ресурсів, відомна вартість, екологічний капітал.

В статье рассматривается определение экологической деятельности в широком и

узком смысле. Определено, что именно экологически мотивированные действия позволяют отнести ту или иную хозяйственную операцию к экологической деятельности. Экологическая деятельность хозяйственных субъектов может совершаться в двух измерениях, таких как: специальные действия, направленные на улучшение экологической ситуации, и экологизация различных хозяйственных процессов. Такое разделение позволяет разработать отдельные подходы к учету соответствующих процессов экологической деятельности. Основной проблемой экологического учета является оценка природных ресурсов при их первичном освоении, поскольку мы получаем их от природы бесплатно. Введение в учетную практику оценки по восстановительной стоимости и экологического капитала позволит частично решить проблему финансирования восстановления природных ресурсов и повысить ответственность предприятий в экологической сфере.

Ключевые слова: экологическая деятельность, экологический учет, оценка природных ресурсов, восстановительная стоимость, экологический капитал.

In article we consider environmental activities in a broad and narrow sense. Definitely, that exactly environmental motivated movements allow attributing one or another housewifely transaction to environmental action. Environmental activities housewifely subjects could be done in two ways: special actions aimed at improving the environmental situation and greening various housewifely processes. This separation allows to develop separate approaches to accounting for relevant processes environmental activities. The main problem of environmental accounting is the assessment of natural resources during their primary development because we get them from nature for free. But their renewable cost is very high. Environmental problems can be solved only with an integrated approach. Introduction to accounting practice of valuation at replacement cost and environmental capital will allow partially solve the problem of financing the restoration of natural resources and will increase the responsibility of enterprises in the environmental sphere. Accumulation environmental capital must be carried out simultaneously with primary consumption of environmental assets. Environmental assets mean all natural resources, that are used by the enterprise in the course of housewifely activities. Environmental capital must become a reliable permanent source of financing for the company's environmental activities. Directions of use of environmental capital could be restoration of natural resources (e.g. tree planting), replacement of materials with environmentally friendly, waste recycling, introduction of new technologies, which save energy resources. To induce businesses to spend more money on the environment, the government must develop a set of incentives that will turn environmental spending into an effective investment.

Key words: environmental activity, ecological accounting, natural resource assessment, replacement cost, environmental capital.

Постановка проблеми. Згідно з концепцією сталого розвитку економічна складова частина діяльності людства невід'ємно пов'язана з екологічною та соціальною. У процесі господарської діяльності споживаються природні ресурси та здійснюється втручання в навколишнє середовище, часто з порушенням екологічної рівноваги. Сучасні виклики для існування людства виводять екологічні проблеми на новий рівень. Екологічна складова частина стає невід'ємним елементом управління як на рівні держав та регіонів, так і на рівні окремих підприємств. Побудова ефективної системи управління можлива лише на основі об'єктивних даних, отриманих у результаті обліку різних видів екологічної діяльності.

Визначення поняття екологічної діяльності та окреслення її меж дасть змогу встановити перелік господарських процесів та подій, пов'язаних із такою діяльністю. А це дає теоретичне підґрунтя для конкретизації об'єктів екологічного обліку та розроблення спеціальних облікових процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями розвитку екологічного обліку в останні роки активно розвивають вітчизняні вчені, такі як О.І. Гриценко, І.В. Замула, О.М. Колівешко, В.С. Лень, Л.М. Пелиньо, Л.А. Сахно. Методику обліку важливих елементів екологічної діяльності у своїх працях розглядали Т.І. Воскресенська, Л.С. Гангал, В.М. Жук, Л.М. Очеретько, М.І. Совик.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення екологічної діяльності та поділ її на господарські процеси і процедури задля оптимізації їх обліку.

Визначення поняття екологічної діяльності та окреслення її меж дасть змогу встановити перелік господарських процесів та подій, пов'язаних із такою діяльністю. А це дає теоретичне підґрунтя для конкретизації об'єктів екологічного обліку та розроблення спеціальних облікових процедур.

Виклад основного матеріалу. Нині поняття екологічної діяльності в українських законодавчих актах чітко не визначено. Але існують численні дослідження вітчизняних учених, які, виходячи із змісту понять «діяльність» та «екологія», визначають власне бачення терміна «екологічна діяльність».

Згідно з дослідженнями І.В. Замули, екологічна діяльність являє собою універсальну систему господарювання, яка базується на концепції стійкого розвитку, що динамічно включається в існуючу екосистему, не порушуючи її гармонійного функціонування [1, с. 60]. Таке розуміння базується на виключно господарському (підприємницькому) підході до визначення поняття діяльності. Це широке розуміння екологічної діяльності суб'єктів господарювання, яке інтегрує економічний та екологічний підхід. Водночас це визначення не може застосовуватися для інших суб'єктів екологічної діяльності (держави, окремих осіб, різноманітних неприбуткових інституцій).

Більш вузько та конкретно визначає екологічну діяльність І.В. Трубник, розглядаючи це поняття як умову, як засіб і як процес у контексті освіти та виховання молоді. За поглядами цього автора, у процесі екологічної діяльності формується екологічно мотивована поведінка, яку він визначає як систему дій і вчинків, зумовлену усвідомленням моральних норм поведінки в природному довкіллі, і вона може проявлятися не тільки у спеціально організованій екологічній діяльності, а й виходити за її межі, тобто виявлятися у різних видах діяльності [2, с. 436].

Це визначення є вузьким, але більш універсальним. Воно може застосовуватися до будь-яких суб'єктів (окремих осіб чи різноманітних господарських і неприбуткових об'єднань). Саме екологічно мотивовані дії дають змогу спрямувати ракурс економічних операцій та соціальних подій у бік їх екологізації.

У міжнародній практиці для визначення екологічної діяльності застосовується термін *environmental activities*, під яким розуміють діяльність, яка зменшує або усуває тиск на навколишнє середовище та спрямована на більш ефективне використання природних ресурсів [3]. Прикладами є інвестиції у технології, призначені для запобігання забрудненню або його зменшення, відновлення довкілля після його забруднення, переробка та управління відходами, виробництво екологічних товарів та послуг. До екологічної діяльності відносять не лише

заходи, основною метою яких є охорона навколишнього середовища, а й такі заходи, які проводяться не обов'язково з міркувань зменшення негативного впливу на довкілля, але тим не менше вони дають чіткі вимірювані екологічні переваги. Прикладом є витрати на енергозберігаюче обладнання. Його введення передусім пов'язано з економією витрат на дорогі енергетичні ресурси і водночас дає суттєвий екологічний ефект.

Виходячи з вищенаведених трактувань, екологічна діяльність будь-якого суб'єкта може відбуватися у двох вимірах:

– спеціальні дії, спрямовані на покращення екологічної ситуації: збір та переробка відходів, збереження біорізноманіття та інші предметні заходи екологічного характеру. Тут ідеться про організовану діяльність, першочергова мета якої – покращення екологічних показників;

– другий вимір екологічної діяльності – це екологізація економічних процесів та процесів соціального характеру, пов'язаних із життєдіяльністю людини. Ідеться про будь-яку діяльність в економічній чи соціальній сфері із застосуванням екологічного підходу до її організації. Наприклад, використання у процесі виробництва ресурсозберігаючих технологій, очисних споруд, екологічно чистої сировини. У соціальній сфері це може бути сортування сміття населенням, відмова від придбання продуктів у пластикових та поліетиленових упаковках, інші свідомі дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища.

Розуміння змісту екологічної діяльності дає змогу розщепити її на процеси, а процеси на операції задля оптимізації їх обліку. Методика бухгалтерського обліку має розроблятися щодо окремих процесів, отже, ієрархізація екологічної діяльності, дій, процесів, операцій дасть змогу розробити відповідні бухгалтерські процедури.

Види екологічної діяльності різняться залежно від суб'єктів такої діяльності.

Суб'єктів екологічної діяльності можна розділити на чотири великі групи, спираючись на інституційну теорію:

1. Влада – включає державу, муніципальні органи влади, а також різноманітні міжнародні об'єднання.

2. Населення – окремі особи, домогосподарства.

3. Неприбуткові організації – усі об'єднання, які мають за мету вирішення різноманітних проблем соціального та екологічного характеру. Це важливі «бійці екологічного фронту»: часто саме таким організаціям вдається розв'язати конкретні екологічні проблеми. Сюди ж можна віднести науково-дослідні установи.

4. Економічний сектор – включає усіх суб'єктів господарювання.

Кожній групі притаманний свій перелік видів екологічної діяльності:

1. Влада здійснює:

- діяльність з управління природними ресурсами та їх експлуатацію;
- природоохоронну діяльність;
- мінімізацію загроз екологічних катаклізмів;
- організацію екологічної освіти.

В Україні основні засади екологічної політики визначені Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [4]. Стратегічними цілями визначено: екологічну свідомість, екологічні цінності та екологічну освіту; сталий розвиток, збалансоване використання природних ресурсів; введення екологічних вимог в усі сфери діяльності; зниження екологічних ризиків та безпечне довкілля; належне екологічне урядування.

2. Населення, споживаючи природні ресурси у процесі життєдіяльності, в екологічній сфері може здійснювати:

- сортування відходів;
- економне використання електроенергії, газу, води;
- впровадження в побут енергозберігаючих технологій (використання відповідної побутової техніки, енергозберігаючих ламп);
- використання альтернативних екологічно чистих видів транспорту;
- зменшення споживання товарів у пластиковій тарі;
- бережливе ставлення до навколишнього середовища;
- виховання у підростаючого покоління екологічної свідомості.

3. Неприбуткові організації здійснюють:

- волонтерську діяльність із захисту навколишнього середовища;
- громадський контроль за дотриманням природоохоронного законодавства;
- діяльність у галузі екологічної освіти та поширення екологічної інформації;
- науково-дослідну діяльність.

4. Для визначення видів екологічної діяльності суб'єктів господарювання необхідно відзначити той факт, що часто їхня діяльність пов'язана саме з негативним впливом на навколишнє середовище. Усунувши або мінімізувавши цей вплив, підприємство рухається в бік екологізації своєї діяльності. Дії суб'єктів господарювання щодо природного навколишнього середовища включають:

- первинне освоєння природних ресурсів (видобуток корисних копалин, вирубка лісу, заготівлю лікарських рослин, вилов риби тощо);
- попутне споживання природних ресурсів у процесі господарської діяльності (енергетичних ресурсів; забір води для технологічних потреб тощо);
- розміщення відходів, забруднюючі скиди в атмосферу, воду, ґрунт;

– природоохоронні заходи;

– впровадження сучасних екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій.

Якщо розглядати екологічну діяльність крізь призму бухгалтерського обліку, по постає необхідність її поділу на господарські та екологічні процеси задля розроблення методики їх обліку.

Найбільше «білих плям» в обліку першої групи процесів, яка включає первинне освоєння і споживання природних ресурсів. За своїм змістом такі процеси можна віднести до процесів постачання.

Облік процесу постачання будь-яких цінностей пов'язаний з їх первинною оцінкою. Первинна оцінка природних ресурсів ускладнена тим, що ми їх отримуємо від природи безкоштовно, натомість їх відновна вартість досить велика. Звідси походить психологія недостатньо бережливого ставлення до природних ресурсів: ми не цінуємо те, що отримуємо безкоштовно. Усі освоєні та спожиті природні ресурси мають бути відповідно оцінені. Причому оцінка не може складатися лише з витрат на видобування чи заготівлю таких ресурсів.

У бухгалтерському обліку освоєні природні ресурси, які будуть використовуватися підприємством тривалий час або підлягають наступному продажу, мають включатися до активів підприємства. До активів, які підпадають під визначення необоротних активів, належить, наприклад, земля. Активи, які освоюються заради продажу (природні копалини, рибні ресурси, деревина та інші рослинні ресурси), мають так само зараховуватися на баланс. Кожний вид таких ресурсів потребує окремої методики визначення первісної вартості.

Методика оцінювання природних ресурсів під час їх первісного освоєння може різнитися залежно від можливості їх відновлення.

До відновлюваних ресурсів відносяться такі природні ресурси, які можливо відновити протягом осяжного періоду часу. Наприклад, вирубка лісів можна компенсувати новими молодими лісовими насадженнями, промисловий вилов риби – зарибленням водоймів. Логічно, що методом оцінки таких ресурсів може бути відновна вартість.

Відновна вартість деяких біологічних активів встановлена законодавчо. Наприклад, досить ретельно розроблено методику визначення відновної вартості зелених насаджень [5]. Вона передбачає визначення суми компенсації вартості видалених зелених насаджень (дерев, кущів, газонів, квітників), видалених або втрачених у зв'язку із відведенням земельної ділянки юридичній або фізичній особі. Відновна вартість дерев та кущів складається із вартості їх створення (посадки) та утримання за попередні роки з урахуванням характеристик, які визначають їх цінність.

Первинне освоєння активів природного походження, які підлягають відновленню, в обліку може відображатися за дебету відповідних активних

рахунків у кореспонденції з рахунком екологічного капіталу. Екологічний капітал формуватиметься як джерело фінансування, яке має витрачатися на відновлення ресурсу за відновною вартістю.

Активи, відновлення яких відбувається в неосязно тривалий термін (природні копалини), так само можна оприбутковувати у кореспонденції з рахунком екологічного капіталу, який витрачатиметься на розвиток екологічно чистих технологій.

Для розроблення методики обліку екологічних витрат передусім необхідно розглянути їхні функції та підходи до управління такими витратами. Перед процесом управління екологічними витратами постає завдання щодо вироблення стратегії їх мінімізації чи максимізації.

Скорочення екологічних витрат, як і будь-яких інших витрат, дасть змогу збільшити показники прибутковості, тому часто в інтересах керівництва зекономити в цій сфері. Причиною такої економії може бути не тільки егоїстичне бажання більше заробити, деколи підприємства дійсно «виживають» і не мають можливості збільшити екологічні витрати за браком коштів.

Щоби спонукати підприємства витрачати більше на екологію, держава має розробити низку стимулів, які перетворюють екологічні витрати підприємства в ефективну інвестицію. Серед заходів, які вживаються для стимулювання екологічної діяльності підприємств в Україні, є екологічний податок, який сплачується за (п. 240.1 ПКУ):

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк [6].

Екологічний податок має сприяти мінімізації викидів різних видів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, стимулювати розвиток екологічно чистих технологій.

Для маркування продукції, що відповідає екологічним вимогам щодо якості, встановлено екологічний стандарт. Принципи застосування екологічних маркувань та декларацій викладені у міжнародному стандарті ISO 14020:2000 «Екологічні маркування та декларації – Загальні принципи» (Environmental labels and declarations – General principles). Цей нормативний документ гармонізований в Україні як ДСТУ ISO 14020:2003 Екологічні маркування та декларації. Екологічні критерії оцінювання життєвого циклу (екологічні критерії) встановлюють

показники поліпшених екологічних характеристик та додаткові критерії, що визначають екологічні переваги предмета сертифікації. Впроваджуються як стандарт системи екологічної сертифікації та маркування. На кожну категорію товару чи послуги розробляється окремий стандарт. Як правило, вимоги екологічних критеріїв охоплюють (але не обмежені):

- ефективність екологічної політики та результативність управління екологічними аспектами життєвого циклу продукції;
- показники енергоефективності, фізико-технічних характеристик, довговічність;
- обмеження або заборону застосування складників за факторами ризику для довкілля та здоров'я людини відповідно до класу та категорії небезпеки згідно з Регламентом № 1907/2006 Європейського парламенту та Ради ЄС від 18 грудня 2006 року щодо реєстрації, оцінки, дозволу і обмеження хімічних речовин (REACH) (для промислових товарів);
- рівень забруднення натуральної сировини токсичними елементами, вміст ГМО та небезпечних домішок (для харчових продуктів, тканин, косметичних засобів);
- показники питомої активності радіонуклідів у готовій продукції;
- показники енергоємності технологічного процесу виробництва;
- показники споживання водних та інших ресурсів у технологічному процесі виробництва;
- показники екологічних впливів виробничої діяльності;
- управління відходами виробництва та споживання тощо [7].

Активно розробляються обмежувальні заходи зі зменшення скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище в Європейському союзі. Так, наприклад, у сфері виробництва автомобілів Євро 6 – екологічний стандарт, що регулює вміст шкідливих речовин у вихлопних газах. У 2025 році буде введено стандарт Євро 7, очікується що його вимоги будуть настільки високими, що практично повністю призведуть до припинення виробництва автомобілів із двигунами внутрішнього згорання, будуть випускатися лише електромобілі і гібриди. Консультаванням країн з екологічних питань займається Європейське агентство з навколишнього середовища [8]. Розробляє та реалізує політику, яка забезпечує високий рівень захисту навколишнього середовища, Головне управління навколишнього середовища Європейської комісії [9]. За законодавчі ініціативи в екологічній сфері відповідає Комітет європейського парламенту з навколишнього середовища, суспільної охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів [10].

Збільшення екологічних витрат позитивно впливатиме на стан навколишнього середовища,

дасть змогу впровадити більш ефективне сучасне обладнання. Економія енергетичних ресурсів дасть змогу зменшити негативний вплив на довкілля, а також приведе до економії фінансових ресурсів, оскільки такий вид ресурсів характеризується високою вартістю; підвищить імідж підприємства, його ділову репутацію та довіру з боку клієнтів та суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Будь-які законодавчі акти з підтримки екології залишаться малоефективними без конкретних дій зі створення механізмів фінансування відновлення природних ресурсів. Введення в облікові законодавчі акти понять «екологічна діяльність» та «екологічний облік», розроблення відповідних методик дасть змогу створити нові об'єкти обліку, такі як екологічні активи та екологічний капітал. Екологічний капітал має стати надійним джерелом фінансування екологічної діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. 440 с.
2. Трубник І.В. Екологічна діяльність та екологічно мотивована поведінка старших дошкільників. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 435–437.
3. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, 2005, Handbook of National Accounting: Integrated Environmental and Economic Accounting 2003, Studies in Methods, Series F, No.61, Rev.1, Glossary, United Nations, New York, paras. 5.4 & 5.25. URL: <https://unstats.un.org/unsd/environment/seea2003.pdf> (дата звернення: 12.08.2021).
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII.
5. Методика визначення відновної вартості зелених насаджень, затверджена наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України 12.05.2009 № 127, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 червня 2009 р. за № 549/16565.
6. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17> (дата звернення: 12.08.2021).
7. Підтвердження екологічних переваг товарів і послуг. Система екологічної сертифікації та маркування згідно ISO 14024. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/standarti> (дата звернення: 12.08.2021).
8. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/> (дата звернення: 12.08.2021).
9. Environment General Department of European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/departments/environment_en (дата звернення: 12.08.2021).
10. Committee on the Environment, Public Health and Food Safety. URL: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/envi/home/highlights> (дата звернення: 12.08.2021).

REFERENCES:

1. Zamula I.V. (2010) Bukhghalterskyj oblik ekologichnoji dijalnosti u zabezpechenni stijkogho rozvytku ekonomiky [Accounting of ecological activity in ensuring sustainable development of the economy]. Zhytomyr: ZhDTU. (in Ukrainian)
2. Trubnyk I.V. (2011) Ekologichna dijalnistj ta ekologichno motyvovana povedinka starshykh doshkilnykiv [Ecological activity and ecologically motivated behavior of senior preschoolers]. *Science and education*, no. 4, pp. 435–437.
3. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank (2005) Handbook of National Accounting: Integrated Environmental and Economic Accounting 2003 Studies in Methods, Series F, No. 61, Rev. 1, Glossary, United Nations, New York, paras. 5.4 & 5.25. Available at: <https://unstats.un.org/unsd/environment/seea2003.pdf> (accessed 12 August 2021).
4. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (strateghiju) derzhavnoji ekologichnoji polityky Ukrainy na period do 2030 roku» vid 28 ljutogho 2019 roku № 2697-VIII [Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine until 2030" from February 28 2019, № 2697-VIII].
5. Metodyka vyznachennja vidnovnoji vartosti zelenykh nasadzhenj, zatverdzhena nakazom Ministerstva z pytanj zhytlovo-komunalnogho ghospodarstva Ukrainy 12.05.2009 № 127, zarejestrovano v Ministerstvi justyciji Ukrainy 19 chervnja 2009 r. za № 549/16565 [Methods for determining the replacement value of green areas, approved by the order of the Ministry of Housing and Communal Services of Ukraine 12.05.2009 № 127, registered in the Ministry of Justice of Ukraine on June 19, 2009 for № 549/16565].
6. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine №2755-VI of December 2, 2010]. VVR. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17> (accessed 12 August 2021).
7. Pidverdzhennja ekologichnykh perevagh tovariv i poslugh. Systema ekologichnoji sertyfikaciji ta markuvannja [Confirmation of environmental benefits of goods and services. Environmental certification and labeling system]. ISO 14024. Available at: <https://www.ecolabel.org.ua/standarti> (accessed 12 August 2021).
8. European Environment Agency. Available at: <https://www.eea.europa.eu/> (accessed 12 August 2021).
9. Environment General Department of European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/info/departments/environment_en (accessed 12 August 2021).
10. Committee on the Environment, Public Health and Food Safety. European Parliament. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/envi/home/highlights> (accessed 12 August 2021).